

Starptautiskā zinātniski praktiskā konference „Kā nodrošināt globāli konkurētspējīgu augstāko izglītību Latvijas attīstības centros?”

Liepājā, 2013.gada 5. aprīlī

Deklarācija *Par konkurētspējīgas augstākās izglītības sistēmas attīstības vadlīnijām*

Augstākās izglītības attīstības stratēģiskie principi un to īstenošanas iespējas

1. Valsts augstākās izglītības (turpmāk – AI) vidēja un ilgtermiņa politikas īstenošanai ir nepieciešams ņemt vērā šādus principus:
 - ❖ Ir skaidri jādefinē AI mērķi, saskaņojot tos ar Latvijas un Eiropas Savienības (ES) attīstības stratēģiskajiem dokumentiem **Latvijas Ilgtspējīgās attīstības stratēģija līdz 2030.gadam, Latvijas Nacionālās attīstības plāns 2020** un Stratēģija **Eiropa 2020 (Stratēģija gudrai, ilgtspējīgai un iekļaujošai izaugsmei)**, tostarp nodrošinot AI būtisku ieguldījumu valsts konkurētspējas palielināšanā, īstenojot gudru, ilgtspējīgu un iekļaujošu izaugsmi, ievērojot valsts policentriskās attīstības principu;
 - ❖ Ir jāpanāk, lai **AI politika atbilstu AI nozares darbinieku pieredzē un zināšanās balstītam redzējumam par AI misiju, mērķiem un līdzekļiem**, ņemot vērā arī starptautisko pieredzi, nostiprinot AI konkurētspēju globālā mērogā un, piešķirot atbilstošu nozīmi izteikumam par augstākās izglītības institūciju (turpmāk – AI) vadošo lomu zināšanu sabiedrības veidošanā Latvijā.
2. **Latvijas augstākās izglītības un augstskolu attīstības nacionālā koncepcija 2013.-2020. gadam (turpmāk - Augstākās izglītības koncepcija)**, kurā ir definēti AI attīstības principi, akcentēta nepieciešamība īstenot AI modernizāciju un veidot tās visciešāko sasaisti ar pētniecību, uzņēmējdarbības vidi, kā arī sociālajiem un kultūras procesiem gan lokālā, gan valsts un ES mērogā, ir **legitīma AI nozares gribas un apņemšanās izpausme**, kurā ir pausta AI iesaistīto pušu, vispirms, pašu akadēmisko aprindu vēlēšanās īstenot nepieciešamās pārmaiņas, lai veidotu kvalitatīvāku, konkurētspējīgāku un izcilībā balstītu AI Latvijā.
3. Īstenojot AI reformas, ir svarīgi apzināties, ka tādas publiskajā retorikā visbiežāk minētās Latvijas AI sistēmai piedēvētās nepilnības – neviendabīgā studiju kvalitāte, nepietiekamā studiju procesa sasaiste ar pētniecību, uzņēmējdarbības vidi un citiem sociālās dzīves segmentiem vispirms ir **jāsasaista ar finanšu un strukturālajiem nosacījumiem, kas daudzus gadus raksturo Latvijas situāciju** un, ko lielākajā mērā ir ietekmējis nepietiekamais publiskais finansējums, nepārdomātas reformas vidējās izglītības līmenī, kā arī nekonsekventā valsts atbalsta politika.
4. Situāciju AI raksturo starp ES dalībvalstīm vismazākais publiskā finansējuma īpatsvars kopējā ieguldījumu apjomā AI, tāpat arī viens no vismazākajiem finansējuma apjomiem ES uz vienu studentu. Tieši atbilstoša finansējuma trūkums **AI ir būtiskākais šķērslis pilnvērtīga studiju procesa nodrošināšanai, īpaši resursu ietilpīgajos studiju virzienos, kā arī līdzvērtīgu partnerattiecību veidošanai starptautiska mēroga izglītības un pētniecības projektos**. Tas daudzus gadus ir diktējis nepieciešamību AI studiju procesa finansējuma nodrošināšanai meklēt vieglāk īstenojamus, bet studiju bāzi noplicinošus īstermiņa risinājumus, piemēram, plašākam interesentu lokam piedāvājot izglītības produktus par maksu, nereti adaptējot studiju procesa intensitāti un sarežģītības pakāpi. Studiju darba kvalitāti negatīvi ietekmē arī tas, ka studenti spiesti apvienot studijas ar darbu iztikas un

- studiju iespēju nodrošināšanai, kas ir saistīts ar nepietiekamu budžeta vietu skaitu All.
5. Lai uzlabotu Latvijas AI konkurētspēju, ir jānodrošina pieaugošs publiskā finansējuma apjoms AI un pētniecībai, panākot to, lai Latvijā tas nebūtu zemāks nekā kaimiņvalstīs. Vienlaikus ir jāuzlabo publiskā finansējuma pārvaldības efektivitāti – tai ir jārada atbilstoši nosacījumi, lai veidotos tāda finansējuma izlietojuma struktūra, kas nepārprotami **iezīmētu finanšu resursus tālākai All attīstībai un padarītu tās par pievilcīgu investīciju objektu privātajam sektoram un sadarbības partneriem.**
 6. **AI koncepcija** ir akceptējams kā nozares dalībnieku, tostarp All akadēmiskā un administratīvā personāla un studentu, viedokļus apkopojošs un sistēmisks redzējums, **kā panākt kvalitatīvas izmaiņas AI jomā**, izmantojot līdzsvarotu risinājumu All pārvaldībā, tipoloģijā un finansēšanas mehānismos, iesaistot AI nozares attīstībā iekšējās un ārējās vides ieinteresētās puses.
 7. Konferenču dalībnieki – AI attīstībā ieinteresētās puses, ir vienisprātis, ka, veidojot studiju un pētniecības infrastruktūru un veicot investīcijas AI satura pilnveidošanā, **nav pieļaujama neefektīva un nekvalitatīva darbība, kā arī dublēšanās un fragmentārisms studiju programmu piedāvājumā un resursu izlietojumā, veidojot studiju un pētniecības infrastruktūru.**
 8. **Diversitāte un konverģence** ir vienlīdz svarīgi principi tādas AI kvalitātes veidošanā, kura no vienas puses, ņemot vērā konkrētas All stratēģiskās izvēles, kas balstās tās cilvēkkapitālā un līdzšinējos sasniegumos, **respektējot tās akadēmisko brīvību**, bet no otras puses paredz un pieprasa nepārtraukti **nodrošināt tās starptautisko konkurētspēju un sadarbības spēju, atbilstību darba tirgus pieprasījumam un valsts ekonomikas un zinātnes gudrās specializācijas principiem. To iespējams panākt, tikai, pilnveidojot uzlabojot All darbības efektivitāti resursu izlietojumā un sasniegtajos rezultātos, vērtējot šos parametrus visa publiskā AI sektora mērogā.**
 9. **Ilgtermiņa perspektīvā dzīvotspējīgas un izcilas All ir spēcīgas AI sistēmas pamatnosacījums.** All, tāpat kā zinātniski pētniecisko institūciju spēks galvenokārt ir saistāms ar institūciju **spēju precīzi pozicionēt un attīstīt izcilību noteiktā nišā, pilnveidojot sadarbības potenciālu un konkurētspēju arī starptautiskā mērogā.**
 10. **All konsolidācija** ir jāvērtē kā **viena no publiskā AI sektora strukturālo pārmaiņu alternatīvām līdztekus atvērtajām universitātēm, federatīvajām universitātēm, augstskolu konsorciem un citām sadarbības formām ne tikai starp Latvijas All, bet arī tām ar ārvalstu augstskolām un universitātēm.** Plašs iespējamo sadarbības formu spektrs ir **īstenojams visos studiju līmeņos** un leģitimējams AI politikas dokumentos un likumdošanā. Akcentējot doktora studiju programmu īstenošanas efektivitāti par vienu no All pilnveidošanas prioritātēm kā perspektīva sadarbības forma būtu uzskatāma kopīgu doktorantūras skolu veidošana.
 11. All konsolidācija ir pieeja, kas var nodrošināt efektīvāku resursu izmantošanu un pārskatāmāku resursu pārvaldību. Tomēr ir jāņem vērā to, **ka konsolidējot teritoriāli vai tipoloģiski attālinātas All, kļūst sarežģītāka un grūtāk nodrošināma arī efektīva studiju un pētniecības procesa vadība.**
 12. Sekmējot All kapacitāti, ir jāievēro to **funkciju un uzdevumu spektru, ko valsts un arī atsevišķu valsts reģionu/pilsētu attīstībā nodrošina All, sniedzot gan tiešos ieguvumus, kas ir saistāmi ar kvalitatīva studiju un pētniecības procesa īstenošanu, gan vērtējot netiešos ieguvumus, kas ir saistāmi ar būtiskiem sabiedriskajiem labumiem sociālās, kultūras un ekonomiskās vides kvalitātes kontekstā.**
 13. All tipoloģija ir nozīmīgs faktors AI zīmolvēdībā un reputācijas nostiprināšanā. Skaidra un precīza All tipoloģija vistiešākajā veidā ietekmē augstskolu un koledžu

starptautisko konkurētspēju. AI koncepcija neatkarīgi no to vēsturiskajiem nosaukumiem piedāvā All tipoloģisko dalījumu: universitātes tipa All (universitātes, akadēmijas, augstskolas, kas īsteno trīs vai divu ciklu akadēmiskās un profesionālās studiju programmas) un ne-universitātes tipa All (augstskolas un koledžas, kas īsteno pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības programmas un bakalaura programmas).

Pārvaldības modeļa izvēle

14. Ir jāveic **AI sistēmas attīstības principi un mērķiem atbilstoša pārvaldības un finansēšanas modeļa izveide un ieviešana**, kas ir būtiskākie elementi efektīvas un uz rezultātiem orientētas AI politikas veidošanā. Ir jāizmanto iespējas, kuras pārvaldībā rada plaša tehnoloģiju attīstība un pielietošana.
15. All **pārvaldības reformas** izaicinājums ir **rast līdzsvaru starp ārējo un iekšējo ieinteresēto pušu ietekmi**, veidojot platformu plašākai sadarbībai ar ārējiem partneriem, vienlaikus garantējot akadēmiskās brīvības principu All pārvaldībā, kam ir izšķiroša loma, lai augstākā izglītība un pētniecība saglabātu tikai šīm jomām piemītošās spējas īstenot zināšanu jaunradi plašā disciplinārā spektrā.
16. All pārvaldības modeļa veidošanā un izvēlē piesardzīgi ir jāvērtē universāla pārvaldības modeļa īstenošanas iespējas. **Pārvaldības formas un struktūru nedrīkst aplūkot atrauti no kopējas kādas organizācijas sistēmas (un tās sistēmveidojošo elementu sinerģijas), un ir jāņem vērā arī katras šobrīd dzīvotspējīgas un potenciāli konkurētspējīgas Latvijas publiskās All specifika: lielums, profils, tradīcijas, stratēģija un citi tās eksistences raksturlielumi.**
17. **All padomes, kā pārvaldes struktūras elements, kuras tiktu izveidotas gan no All akadēmiskā personāla, gan ārējo institūciju pārstāvjiem un, kurām būtu deleģētas pilnvaras pieņemt lēmumu par All rektora ievēlēšanu, All stratēģiju, kārtējo finanšu budžetu un citiem svarīgiem institūcijas pastāvēšanas jautājumiem (izņemot studiju saturu, kā arī citus akadēmiskā darba un fundamentālās pētniecības jautājumus, ciktāl tos neierobežo studiju darbam un zinātnei atvēlētie finanšu resursi), ir viens no iespējamajiem augstskolu pārvaldības risinājumiem Latvijā.** Tas var noteikta profila augstskolām nodrošināt dinamiskas attīstības iespēju, ja tajās tiek saglabāta būtiska akadēmiskā personāla ietekme, izdodas panākt finanšu un citu organizācijas vadības jomu profesionāļu iesaisti un tiek izslēgti politizēšanas riski.
18. Ja All pārvaldībā tiek saglabāts modelis, kas ir tuvāks šobrīd pastāvošajam, tad ir nepieciešams **stingrāk reglamentēt padomnieku konventu līdzdalību konkrētu lēmumu novērtēšanā**, nosakot lēmumu veidus, kuru pieņemšanā būtu nepieciešams padomnieku konventa atzinums, kā arī, nosakot kopējo jautājumu loku, kura apspriešana ir padomnieku konventa uzdevums un nosakot tā sasaukšanas biežumu (piemēram, ne retāk par četrām reizēm gadā).
19. Īstenojot jebkuru pārvaldes modeli ir nepieciešams **nodrošināt augstu rektora kompetenci vadīt augstskolu kā institūciju ar sarežģītu, daudzdimensionālu struktūru un jomu spektru, kurā vienlīdz svarīga kā pieredze un autoritāte akadēmiskā jomā. Izvēloties rektora kandidatūru, ir jāvērtē pretendenta zināšanas un prasmes, kas ir vajadzīgas, lai efektīvi vadītu institucionālo attīstību, finanses, tehniskās infrastruktūras pilnveidi, cilvēkresursu attīstību, personāla sadarbību organizācijas ietvaros, starptautiskās partnerības un citus All konkurētspējai būtiskus procesus.**

Augstākās izglītības finansēšanas modeļi

20. **Publiskā finansējuma palielināšana ir kritisks Latvijas AI attīstības faktors.** Veidojot publiskā finansējuma modeli, to ir jāskata kopā ar AI iespējām iegūt finansējumu arī no citiem finanšu avotiem ilgākā perspektīvā, vērtējot publiskā finansējuma piešķiršanas nosacījumu ietekmi gan uz studiju procesa un pētniecības kvalitāti, gan uz to, vai tas rada priekšnoteikumus arvien lielāka finansējuma apjoma piesaistei no citiem avotiem (privātais sektors, pašvaldības, fondi u.c.).
21. Ņemot vērā līdzšinējo pieredzi un situāciju privāto maksājumu (studentu maksājumi) izmantošanā studiju finansēšanā, ir pamats apgalvot, ka šīs pozīcijas ietekmi un apjomus būtu jāsamazina (izņemot pieaugumu ko nodrošinātu AI eksports). Vienlaikus būtu **jāpanāk ievērojams privātā finansējuma apjoma pieaugums pētniecībā.** Atbildīgajām valsts institūcijām ir jāuzlabo savas darbības efektivitāte, meklējot un ieviešot finansēšanas pieejas, kas nodrošina publiskās AI attīstīt komercializācijas potenciālu pētniecībā.
22. Kā publiskā finansējuma modelis, kurā ir ņemta vērā nepieciešamība saistīt finanšu apjomus ar AI kapacitāti, vidējā un ilgā termiņā sasniedzamajiem rezultātiem ir **AI koncepcijā** piedāvātais **Apvienotajos rezultatīvajos rādītājos balstīts augstākās izglītības finansēšanas modelis.** Šis modelis paredz, ka AI saņem publisko finansējumu gan par sasniegtajiem rezultātiem, gan par sasniedzamajiem rezultātiem, kā arī pretendē uz finansējumu, kas ir pieejams visām AI konkursa kārtībā.
23. Minētā modeļa ietvaros, lai veicinātu privātu finanšu avotu piesaisti zinātnei, *zinātniskās infrastruktūras uzturēšanas finansējuma daļa* un *konkursa kārtībā balstītā zinātnes finansēšanas daļa*, kuras veidotu lielāko daļu no paredzamā finansējuma zinātnei AI, būtu jāpapildina ar *izlīdzināto finansēšanas daļu*, kura nodrošinātu, lai **AI saņemtu publisko finansējumu proporcionāli apjomam, kādā tā piesaista privāto finansējumu pētniecībai.**
24. **Apvienotajos rezultatīvajos rādītājos balstītais augstākās izglītības finansēšanas modelis** ir sekmīgi pielāgojams tam, lai iekļautu svarīgākos AI, studiju programmu, un pētniecības sniegumu raksturojošos kvalitatīvos un kvantitatīvos parametrus, tostarp tādas, kas raksturo studiju kvalitāti, studējošo skaitu un profilu, internacionalizācijas dinamiku, publikācijas starptautiski citējamus izdevumus, patentus u.c. Piešķirot publiskā finansējuma apjomu, varētu veidot algoritmu, kas ņemtu vērā valsts un reģionu intereses noteiktu kompetenču veidošanā, studiju virzienu vērtējumu, darba tirgus pieprasījumu u.t.t. , neizslēdzot iespēju, ka dažu studiju virzienu (piemēram, biznesa vadība) un studiju formu īstenošanā (piemēram, nepilna laika studijas) tiktu izmantots tikai privātais finansējums.
25. Situācijā, ja valsts nespēj nodrošināt nepieciešamo finanšu apjoma pieaugumu AI konkurētspējas attīstīšanai, būtu pieļaujami dažādi studiju maksas līdzfinansējuma varianti, starp kuriem kā perspektīvākais – izlīdzinātais obligātais studējošā līdzfinansējums, piemēram, līdz 200 eiro gadā **visiem** pilna laika studentiem, izņemot tos studiju virzienus, kuros piedāvātu tikai maksas izglītību. Šajā gadījumā vienlaikus būtu vēlams šos līdzekļus prioritāri izlietot studiju un pētniecības **attīstībai.**

Augstākās izglītības loma reģionos

26. Veidojot AI politiku un ņemot vērā policentriskās attīstības principu, ir nepieciešams uzsvērt to, ka **Latvijas nacionālās nozīmes attīstības centri var pilnvērtīgi pildīt savas kā izaugsmes centra funkcijas, ja tajos darbojas augstskolas,** kas pilda šī attīstības centra izglītības, zinātnes, inovāciju un kultūras centra lomu, nodrošinot zināšanās balstītas ekonomikas attīstību.

27. Eiropas Savienības līmeņa institūciju dokumentos (piemēram, ES reģionālās komitejas atzinumā **“Vietējo un reģionālo pašvaldību loma stratēģijas “Eiropa 2020” mērķu sasniegšanā”**) īpaši tiek akcentēta All iesaiste un loma reģionālajā politikā, tostarp tiek ieteikts meklēt jaunas pašvaldību, privāto uzņēmumu un augstskolu sadarbības formas, kas izpaustos kā **jaunu inovācijas struktūru veidošana, vienlaikus mainot domāšanas ievirzi – adaptējot tā dēvēto „trīskāršās spirāles” (Triple Helix) modeli vienotā skatījumā uz augstākās izglītības, industriju un reģionālo politiku.**
28. Šāda pieeja būtu jāpārņem arī Latvijā, uzsverot nepieciešamību visām iesaistītajām pusēm – valstij, pašvaldībām, publiskā un privātā sektora dalībniekiem un augstskolām, **aprobēt jaunas pieejas un modeļus, radot nosacījumus atvērtu inovācijas un zināšanu sistēmu un daudzdimensionālu sadarbības tīklu veidošanai**, kas ir jāuzskata ne tikai par vienu no nozīmīgākajiem AI, bet arī publiskās pārvaldes un industriālās reformas virzieniem.
29. All potenciālu ārpus Rīgas attīstības centros lielā mērā ietekmē sadarbība ar pašvaldību. Veiksmīgākos tās piemērus raksturo sadarbības līgumu slēgšana starp pilsētu domēm un All, pašvaldībām piedaloties tādu pozīciju līdzfinansēšanā kā cilvēkresursu piesaiste akadēmiskajai darbībai un zinātnei, kā arī doktorantu un maģistrantu atbalstam, ES fondu projektu finansēšana, infrastruktūras nodrošināšana.
30. Īstenojot strukturālas izmaiņas nacionālajos attīstības centros izveidoto All pārvaldībā, kā vienu no mehānismiem varētu minēt pašvaldību pārstāvniecība All padomē vai padomnieku konventā, lai motivētu pašvaldības vēl aktīvāk iesaistīties augstskolu dzīvē un definēt pašvaldību pasūtījumu augstskolām, kas, savukārt, veidos pamatu papildus finanšu ieguldījumiem.
31. Lai uzlabotu Latvijas nacionālo attīstības centru All kapacitāti ir jāsekmē arī **sadarbība ar citām All kvalificētākā akadēmiskā personāla izmantošanai kopēju studiju īstenošanai**, tostarp efektīvāk izmantojot plašās iespējas ārvalstu mācībspēku vadīto studiju kursu kopējai īstenošanai reģionu augstskolās, kā arī nodrošinot iespēju All veiksmīgāk iesaistīties lielāka mēroga pārrobežu projektos, tostarp ES līmeņa programmās.

Deklarācijas projektu sagatavoja:

Andris Nātriņš, konferences organizācijas komitejas priekšsēdētājs, Komerccdarbības un finanšu pētniecības aģentūras direktors, **Juris Ekmanis**, Valsts Prezidenta Stratēģiskās attīstības komisijas vadītājs, **Mārcis Auziņš**, Latvijas Universitātes rektors, **Ivars Kalviņš**, Latvijas Organiskās sintēzes institūta direktors, **Arvīds Barševskis**, Rektoru padomes priekšsēdētājs, Valsts Prezidenta Stratēģiskās attīstības komisijas vadītāja vietnieks, **Jānis Rimšāns**, Liepājas Universitātes rektors, **Jānis Vētra**, Augstākās izglītības padomes priekšsēdētājs, **Andris Teikmanis**, Latvijas Mākslas akadēmijas prorektors, Augstākās izglītības padomes loceklis, **Andrejs Rauhvargers**, Rektoru padomes ģenerālsekretārs, **Andris Šternbergs**, LU Cietvielu fizikas institūta direktors, **Aleksandrs Antonovs**, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas valsts sekretārs